

05

หอไตรสกุลช่างไทยองในจังหวัดลำพูน: กรณีศึกษา รูปแบบและพัฒนาการของงานสถาปัตยกรรม*

Tai Yawng Tripitaka Hall in Lamphun Province: Case Study of Architectural Style and Its Evolution

Received: June 7, 2023 | Revised: June 20, 2023 | Accepted: June 20, 2023

วชรธร สิมกิง**

Vajaradhon Simking

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “หอไตรจังหวัดลำพูน: รูปแบบศิลปกรรมและ
พัฒนาการงานช่าง”

This paper is based on master's thesis titled “Tripitaka Hall in Lamphun Province:
The Study of Art Styles and Their Development.”

** นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
อีเมล: vajaradhonsimking@gmail.com

Master's student of Program in Art History, Faculty of Archaeology, Silpakorn
University, email: vajaradhonsimking@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อระบุรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมระดับอาคารที่เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะไทลื้อที่ปรากฏในหอไตรที่สร้างโดยกลุ่มช่างไทยองในจังหวัดลำพูน ด้วยวิธีการเปรียบเทียบกับศิลปะไทลื้อที่ปรากฏบนศาสนสถานในเมืองยองและเชียงตุงในรัฐฉานตะวันออก เขตปกครองตนเองชนชาติไท สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน และเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ผลการศึกษาพบว่าศิลปะไทลื้อในจังหวัดลำพูนปรากฏชัดเจนในหอไตรที่สร้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 โดยพบรูปแบบสถาปัตยกรรมของหลังคาทรงโรงแบบไทลื้อในหอไตรกลุ่มช่างไทยองประตูป่า-บ้านหลุก และรูปแบบหลังคาซ้อนชั้นที่หอไตรกลุ่มช่างไทยองแม่ทา-เหมืองจี้ ส่วนศิลปกรรมระดับอาคารพบในหอไตรกลุ่มช่างไทยองป่าซาง ประตูป่า-บ้านหลุกและแม่ทา-เหมืองจี้ รูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมระดับอาคารแบบไทลื้อที่พบนี้เป็นลักษณะถอดแบบแนวความคิดและความนิยมจากรูปแบบดั้งเดิมของศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกมาประยุกต์มากกว่าการนำมาผลิตซ้ำในรูปแบบเดิม ศิลปะไทลื้อเหล่านี้ได้ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบศิลปกรรมระดับอาคารและงานพุทธศิลป์ในศิลปะล้านนาของชาวไทยวนจนพัฒนาเป็นงานพุทธศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่

คำสำคัญ: ศิลปะไทลื้อ, ศิลปะเชียงตุง, ศิลปะล้านนา, หอไตร, ชาวไทยอง, สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมระดับอาคาร

A b s t r a c t

The purpose of this study is to identify the characteristics of architectural and decorative arts of Lue that appear in the Tripitaka Hall, which was built by the Yawng craftsmen in Lamphun Province, by drawing comparisons with Lue arts that appear on religious sites in Mong Yawng and Kengtung in Eastern Shan State, Xishuangbanna Dai Autonomous Prefecture, People's Republic of China and Luang Prabang township, Lao People's Democratic Republic.

The results of the study reveal that Tai Lue arts in Lamphun Province clearly appeared in the Tripitaka Hall built in the 19th century. The architecturally unique style of the Lue arts, such as shed roofs and stacked roofs, were found in the Yawng art of the Pratu pa - Ban Luk and Mae Tha - Mueang Chi craftsman groups respectively. As for the decorative arts of the building, the Lue style was found in the Yawng art of the Pa Sang, Pratu Pa-Ban Luk and Mae Tha-Mueang Chi. Architecture and Building decoration art of the Lue art that were found in Lamphun Tripitaka Hall are a reproduction of popular ideas from Lue Eastern Shan art group rather than replication from the original style. In addition, these Lue arts have influenced the local decorative arts offering the development into the typical style of each area.

Keywords: Lue art, Kengtung art, Lanna art, Tripitaka Hall, Yawng people, architectural and decorative arts

บทนำ

กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ส่วนใหญ่อพยพมาจากสองพื้นที่ คือ ชาวไทลื้อจากสิบสองปันนาซึ่งตั้งถิ่นฐานหนาแน่นในพื้นที่จังหวัดเชียงราย พะเยาและน่าน และชาวไทลื้อจากรัฐฉานตะวันออก สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา หรือที่เรียกว่าไทเขินและไทยองซึ่งถูกกวาดต้อนมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน ช่วง พ.ศ. 2348-2356 ชาวไทยองที่อพยพมาส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานหนาแน่นในพื้นที่รอบนอกของตัวเมืองลำพูน บริเวณลุ่มแม่น้ำปิงและลุ่มน้ำทาซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่ตำบลประตูป่าและตำบลเหมืองง่า อำเภอเมืองลำพูนและอำเภอป่าซาง (แสวง มาละแซม 2560: 138) การอพยพครั้งนี้เป็นการโยกย้ายประชากรมาทั้งเมือง ตั้งแต่กลุ่มผู้ปกครอง นักบวช ช่างฝีมือและชาวบ้านทั่วไป เมื่อมีการตั้งชุมชนในพื้นที่ใหม่ จึงมีการสร้างศาสนสถานประจำหมู่บ้านตามรูปแบบวัฒนธรรมและความนิยมดั้งเดิม (โครงการพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา 2551: 91) ดังเช่น การสร้างวัดฉวางข้าวน้อยเหนือและวัดฉวางข้าวน้อยใต้ของชุมชนไทยอง อำเภอป่าซาง ในปี พ.ศ. 2348 เมื่อชุมชนมีความมั่นคงจึงได้มีการสร้างวิหารและศาสนสถานอื่นๆ เพิ่มเติม (แสวง มาละแซม 2560: 142) โดยเฉพาะการสร้าง “หอไตร” หรือ “หอธรรม” ซึ่งถือว่าเป็นอาคารสำคัญของวัดที่ใช้เก็บรักษาพระไตรปิฎกและพระคัมภีร์ต่างๆ ในพระพุทธศาสนา การก่อสร้างจะทำการประณีตทั้งใน

ด้านสถาปัตยกรรมและการตกแต่งศิลปกรรมต่างๆ ตามรูปแบบศิลปะที่เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์

อย่างไรก็ตาม รูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมประดับอาคารของหอไตรที่สร้างโดยกลุ่มช่างไทยองในพื้นที่จังหวัดลำพูนได้มีการพัฒนาตามอิทธิพลที่ได้รับจากศิลปะล้านนาและศิลปะภายนอกที่เข้ามาในพื้นที่ จนทำให้การจำแนกรูปแบบดั้งเดิมที่เป็นต้นแบบของศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกไม่ชัดเจน ประกอบกับยังไม่มีการศึกษาเรื่องนี้โดยเฉพาะ ซึ่งอาจทำให้ประวัติศาสตร์ของศิลปะกลุ่มช่างนี้ถูกหลอมรวมกับศิลปะอื่นจนเลือนไป การศึกษารุ่นนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อจำแนกรูปแบบศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับความศรัทธาในพุทธศาสนาที่เป็นศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกที่ปรากฏในหอไตรกลุ่มช่างไทยอง จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักฐานทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเชื่อมโยงของชาวองที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่กับประชากรในพื้นที่เดิม รวมทั้งศึกษาถึงอิทธิพลที่ส่งผลต่อศิลปะล้านนาของชาวไทยวน ในการศึกษาใช้วิธีการเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมประดับอาคารของหอไตรที่สร้างโดยกลุ่มช่างไทยองในพื้นที่จังหวัดลำพูนกับศิลปะไทลื้อต้นแบบที่ปรากฏในศาสนสถานสำคัญของพื้นที่เดิมไทลื้อจำนวน 6 แห่ง ซึ่งเป็นศาสนสถาน ที่สร้างในช่วงก่อนและช่วงเวลาเดียวกัน มีรูปแบบศิลปกรรมใกล้เคียงกัน และมีการอนุรักษ์รูปแบบศิลปกรรมดั้งเดิมไว้เป็นอย่างดีจนถือเป็นแหล่ง

อ้างอิงต้นแบบของศิลปะไทยลื้อที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ได้แก่ วิหารน้อยวัดพระธาตุจอมคำ เมืองเชียงตุง วัดบ้านแก้ง และวัดบ้านแสนซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางระหว่างเมืองลาและเชียงตุง วัดบ้านห้วยยาง เมืองยอง สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ศาสนสถานในเขตปกครองตนเองชนชาติไท สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน และวัดปากคาน เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

หอไตรกลุ่มช่างไทยองในจังหวัดลำพูน: รูปแบบศิลปกรรมและพัฒนาการงานช่าง

หอไตรกลุ่มช่างไทยองที่พบในจังหวัดลำพูนมีจำนวนทั้งสิ้น 24 แห่ง ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอป่าซางซึ่งมีชาวไทยองตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่นโดยมีจำนวนทั้งหมด 13 แห่ง ที่เหลือกระจายอยู่ในอำเภอเมืองลำพูน 5 แห่ง อำเภอบ้านโฮ่ง 3 แห่ง อำเภอเวียงหนองล่อง บ้านธิและแม่ทา อำเภอละ 1 แห่ง จากข้อมูลเอกสารและการวิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรมพบว่า มีหอไตรจำนวน 10 แห่งสร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 โดยมี 2 แห่งที่สร้างในปี พ.ศ. 2400 คือหอไตรวัดบ้านก้องและหอไตรวัดป่าสีเสียด อำเภอป่าซาง ลักษณะเฉพาะของหอไตรกลุ่มช่างไทยองส่วนใหญ่เป็นอาคารปูนสองชั้นและอาคารยกพื้นสูง ศิลปกรรมประดับอาคารมีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์ รูปแบบที่ถือว่าเป็นลักษณะเด่น คือ การสร้างซุ้มจรณะนำสลับเสาดัดผนัง การประดับซุ้มด้วยลายปูนปั้นและการประดับลายคำ ซึ่งจะสร้างสรรค์แตกต่างกันตามความนิยมในแต่ละพื้นที่ หอไตรกลุ่มช่างไทยองแบ่งตามรูปแบบศิลปกรรมเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มช่างไทยองป่าซางมีการสร้างหอไตรจำนวนมากที่สุดถึง 18 แห่ง ลักษณะเป็นหอไตรแบบยกพื้นสูงมีทั้งอาคารชั้นเดียวและสองชั้น และหอไตรแบบหลังคาทรงคฤห์ กลุ่มช่างไทยองประตูป่า-บ้านหลุก ลักษณะเป็นหอไตรหลังคาทรงโรง มีคอสองและมีการประดับสันหลังคา กลุ่มช่างไทยองบ้านธิเป็นหอไตรที่รับอิทธิพลจากหอไตรแบบจัตุรมุขของกลุ่มช่างเชียงใหม่ และกลุ่มช่างไทยอง

แม่ทา-เหมืองจี้เป็นหอไตรที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างอาคารยกพื้นสูงกับหลังคาทรงโรงแบบไทลื้อ หอไตรกลุ่มช่างไทยองที่สร้างในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เริ่มรับอิทธิพลจากศิลปะภายในและภายนอกพื้นที่เข้ามาผสมผสาน เช่น การสร้างอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ซึ่งรับมาจากกลุ่มช่างไทยวน การสร้างอาคารชั้นล่างของหอไตรเป็นสถานที่ประกอบสังฆกรรมและการประดับกระจกสีซึ่งรับอิทธิพลจากศิลปะพม่า การสร้างอาคารชั้นเดียวและการประดับทวารบาลซึ่งรับอิทธิพลจากศิลปะไทยประเพณี เป็นต้น หอไตรส่วนใหญ่มีการบูรณะในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 ทำให้รูปแบบศิลปกรรมมีการผสมผสานมากยิ่งขึ้น ยกต่อการระบุลักษณะดั้งเดิมที่รับมาจากกลุ่มช่างไทลื้อรัฐฉานตะวันออก

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบเพื่อจำแนกรูปแบบศิลปกรรมของหอไตรกลุ่มช่างไทยองที่ถอดแบบมาจากศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกนี้ ในด้านสถาปัตยกรรมหลักสามารถใช้วิธีการเปรียบเทียบกับรูปแบบอาคารบ้านเรือนและศาสนสถานในศิลปะไทลื้อทั่วไปได้ แต่ในส่วนรายละเอียดของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมประดับอาคาร จำเป็นต้องใช้การเปรียบเทียบกับรูปแบบที่ปรากฏในศาสนสถานของชาวลัวะหรือไทดอยที่อยู่อาศัยตามแนวเส้นทางระหว่างเมืองเชียงใหม่และเมืองลาในรัฐฉานตะวันออกของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ซึ่งเป็นรูปแบบศิลปกรรมในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่าสมัยนยองยานและศิลปะจีน นำมาประยุกต์จนกลายเป็นลักษณะแบบพื้นถิ่น (สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ 2560: 24- 25, 28-29, 164) จากการเปรียบเทียบได้พบรูปแบบศิลปกรรมไทลื้อในหอไตรกลุ่มช่างไทยองเมืองลำพูนจำนวน 9 แห่ง ได้แก่ หอไตรวัดบ้านก้อง วัดป่าเหียง วัดแม่แรง วัดฉางข้าวน้อยเหนือและวัดฉางข้าวน้อยใต้ในพื้นที่อำเภอป่าซาง วัดประตูป่า วัดบ้านหลุก และวัดหมูเป็ง อำเภอเมืองลำพูน และหอไตรวัดทาปลาตึก อำเภอแม่ทา หอไตรทั้งหมดนี้สร้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 สอดคล้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีการอพยพผู้คนจากรัฐฉานตะวันออกมา

เป็นประชากรในแถบลุ่มน้ำปิงครั้งใหญ่ ที่เรียกว่า “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” นอกจากนี้ยังพบว่าความนิยมศิลปะทึลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออก ได้ส่งอิทธิพลให้กับศิลปะล้านนาของชาวไทยวนในพื้นที่โดยปรากฏรูปแบบการใช้สีเข้าไปผสมผสานกับศิลปกรรมระดับอาคารได้อย่างลงตัว

รูปแบบศิลปกรรมทึลื้อ กลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออก และลักษณะที่ปรากฏในหอไตรกลุ่มช่างไทยอง

ลักษณะเด่นของรูปแบบศิลปกรรมทึลื้อเป็นอาคารเตี้ยขนาดเล็ก เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน รองรับหลังคาทรงโรงหรือเรียกว่า “อ่างหงส์” ซึ่งมีลักษณะเหมือนหงส์ที่ใช้ปีกโอบล้อมลูกเพื่อปกป้องภยันตราย รูปแบบหลังคาเป็นหลังคาคมทั้งสี่ด้าน มีคอสองรองรับหลังคาทรงโรงที่เป็นหลังคาหลักหรือเรียกว่า “หลังคาผัด” (ชัยวุฒิ บุญเนก 2548: 44) สันหลังคามีการประดับตกแต่งด้วยเครื่องปั้นดินเผาหรือ “ซ้อฟ้า” ซึ่งมีทั้งที่เป็นรูปสัตว์ เช่น นกหัสดีลิงค์ หงส์ และสิงห์ และเป็นลวดลายตามธรรมชาติ เช่น เมฆ ตั๊ก เมฆไหล ใช้ประดับคล้ายบราลีและเครื่องถ่ายองในศิลปะไทย (จูเหลียง เหวิน และ งามพรรณ เวชชาชีวะ 2537: 50) รูปแบบดังกล่าวถือเป็นอัตลักษณ์ของศิลปกรรมในกลุ่มช่างตระกูลทึลื้อ เช่น ไทยจีน และไทยองที่ตั้งถิ่นฐานในแถบสิบสองปันนา รัฐฉานตะวันออกและภาคเหนือของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับรูปแบบศิลปกรรมของหอไตรกลุ่มช่างไทยองในจังหวัดลำพูนแล้ว พบความเชื่อมโยง ดังนี้

1. **หลังคา** โครงสร้างหลังคาของหอไตรกลุ่มช่างไทยองเป็นโครงสร้างไม้ต่างใหม่ หน้าบันแบบปิด ประดับเครื่องถ่ายองศิลปะไทยประเพณีเหมือนกับหอไตรกลุ่มช่างอื่น รูปแบบหลังคา มีความหลากหลาย ได้แก่ หลังคาทรงโรง หลังคาทรงคฤห์¹

¹ การเรียกรูปแบบหลังคา ผู้เขียนอิงตามการเรียกรูปแบบหลังคาของหอไตรในศิลปะล้านนาของศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี ที่เรียกหลังคาจั้วตอนกลางที่มีปีกนกทั้งสองข้างในด้านยาวว่า “หลังคาทรงคฤห์” และเรียกหลังคาจั้วตอนกลางที่มีปีกนกคลุมทั้งสี่ด้านว่า “หลังคาทรงโรง”. ดู ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, **หอไตรล้านนา** (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยด้านการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2557), 70.

หลังคาลาด และหลังคาแบบผสมผสาน ขึ้นอยู่กับการสร้างสรรค์ของช่างและอิทธิพลที่ได้รับจากภายนอก โดยรูปแบบหลังคาที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของหอไตรกลุ่มช่างไทยองซึ่งมีส่วนที่เชื่อมโยงถึงอัตลักษณ์ของศิลปะไทลื้ออย่างชัดเจนมี 3 รูปแบบ ได้แก่

1.1 หลังคาทรงโรงมิกอสอง รูปแบบหลังคาทรงโรงเป็นสถาปัตยกรรมที่พบทั้งในกลุ่มช่างไทยวนและไทยอง ส่วนที่แตกต่างกัน คือ หลังคาทรงโรงของกลุ่มช่างไทยองมีการสร้างคอสองระหว่างหลังคาทรงจั่วและหลังคาคลุมทั้งสี่ด้าน จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่ารูปแบบหลังคาทรงโรงของกลุ่มช่างไทยองที่สืบทอดมาจากสถาปัตยกรรมของกลุ่มช่างไทลื้อรัฐฉานตะวันออกโดยตรง คือ หลังคาทรงโรงแบบมิกอสองเตี้ยของหอไตรวัดประตูป่าซึ่งสร้างในปี พ.ศ. 2437 โดยกลุ่มช่างไทยองประตูป่า-บ้านหลุก (ภาพที่ 1 ซ้าย) ลักษณะดังกล่าวสามารถเทียบได้กับหลังคาทรงโรงหรือหลังคาผัด ที่พบแพร่หลายในสถาปัตยกรรมไทลื้อทุกกลุ่มช่าง เช่น วิหารศิลปะไทลื้อที่วัดปากคาน เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (ภาพที่ 1 ขวา) ซึ่งบูรณะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 (วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์ 2555: 88) รูปแบบหลังคาทรงโรงแบบไทลื้อนี้ กลุ่มช่างไทยองได้นำไปประยุกต์จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะในแต่ละพื้นที่ (ภาพที่ 2)

1.2 หลังคาซ้อนชั้นแบบไม่มีหลังคาปีกนก หรือที่เรียกในศัพท์ช่างไทลื้อว่าหลังบุ (สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ 2560: 170) ซึ่งปรากฏแพร่หลายในสถาปัตยกรรมหลังคาลาดในศิลปะไทลื้อรวมทั้งศิลปะของชาวไทตอยหรือชาวละวะที่รับอิทธิพลจากศิลปะไทลื้อมาอีกทอด เช่น หลังคาศาลาบาตรวัดบ้าน

แจ็ก เมืองเชียงตุง (ภาพที่ 3 ซ้าย) หลังคารูปแบบนี้พบที่ หอไตรวัดหมูเป็ง อำเภอเมืองลำพูน (ภาพที่ 3 ขวา) สร้าง โดยกลุ่มช่างไทยองแม่ทา-เหมืองจีเมื่อปี พ.ศ. 2460 (จุล พงศ์ ชันติพงศ์ 2531: 78) และหลังคาหอไตรวัดฉางข้าว น้อยใต้ของกลุ่มช่างไทยองป่าซางซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างในปี พ.ศ. 2475 เนื่องจากลายหน้าบันทิศตะวันออกมีแม่ลาย พานรัฐธรรมนูญซึ่งนิยมในช่วงพ.ศ. 2476-2483 (ชาญคณิต อวารณ์ 2557: 33, 67)

1.3 เครื่องประดับหลังคา หอไตรกลุ่มช่างไทยองในจังหวัด ลำพูนที่ประดับสันหลังคาด้วยเครื่องประดับที่ทำจากดิน เผาตามรูปแบบศิลปะไทลื้อในสิบสองปันนาและรัฐฉาน ตะวันออก คือหอไตรกลุ่มช่างประตูป่า-บ้านหลุก โดยมีการ ประดับบราลีเมฆตั้งและเมฆไหลที่หลังคาหอไตรวัดประตูป่า และประดับช่อฟ้าลายสัตว์ที่หลังคาหอไตรวัดบ้านหลุก ซึ่ง รูปแบบการประดับมีการปรับเปลี่ยนจากรูปแบบเดิม ดังนี้

1.3.1 บราลีเมฆตั้งและเมฆไหล การประดับสันหลังคาด้วย บราลีเมฆตั้งและเมฆไหลของกลุ่มช่างไทยองประตู ป่า-บ้านหลุกที่หอไตรวัดประตูป่า (ภาพที่ 4 และภาพ ลายเส้นที่ 1) มีการประยุกต์รูปแบบการประดับแต่ ยังมีลักษณะที่เชื่อมโยงกับศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉาน ตะวันออก เช่น รูปแบบเดิมมีการประดับสันหลังคา เป็นเมฆตั้งมีช่อฟ้ารูปปราสาทประดับฉัตรตั้งอยู่ตรง กลาง (ภาพที่ 5 ซ้าย) ที่หอไตรวัดประตูป่ามีการปรับ เปลี่ยนเป็นการประดับเมฆไหลสองข้างและประดับ เมฆตั้งที่จุดกึ่งกลาง เชิงกลอนประดับเมฆไหลเหมือนกับแหล่งต้นฉบับ (จูเหลียงเหวิน และ งามพรรณ เวช

ชาชีวะ 2537: 47) ส่วนที่สำคัญ คือ มีการประดับเมฆ ไหลขนาดใหญ่ตรงปลายสุดลักษณะเดียวกับรูปแบบ การประดับเครื่องลำยองของหลังคาหลักวิหารน้อย วัดพระธาตุหลวงจอมคำ เมืองเชียงตุง (ภาพที่ 5 ขวา) กลุ่มช่างไทยองได้นำรูปแบบดังกล่าวมาใช้ประดับสัน หลังคาทรงโรงของหอไตรวัดประตูป่าแทนความนิยม เดิมที่มีกะประดับส่วนของหางหงส์เป็นข้อฟ้ารูปสัตว์

1.3.2 ข้อฟ้ารูปสัตว์ พบเฉพาะที่หอไตรวัดบ้านหลุก เป็น รูปนกหัสติลิงค์หรือนกวงงา หงส์ และสิงห์ (จุฬเสียง เหวิน และ งามพรรณ เวชชาชีวะ 2537: 50) ซึ่งรูปแบบการประดับข้อฟ้ารูปสัตว์นี้แสดงให้เห็นถึงการ รับอิทธิพลจากกลุ่มช่างหลักไทลื้อในรัฐฉานตะวันออกสองกลุ่ม คือ กลุ่มช่างเมืองเชียงตุงและกลุ่มช่าง เมืองยอง

กลุ่มช่างเมืองเชียงตุง รูปแบบที่รับอิทธิพลมาคือ รูป นกหัสติลิงค์หรือนกวงงา ซึ่งพบทั่วไปในข้อฟ้ารูปสัตว์ ของกลุ่มช่างไทลื้อ กลุ่มช่างสิบสองปันนาและกลุ่มช่าง รัฐฉานตะวันออก (ภาพที่ 6 ซ้าย) โดยกลุ่มช่างไทยอง ประตูป่า-บ้านหลุกได้เปลี่ยนตำแหน่งประดับไปอยู่ที่ ส่วนของมุมอาคารชั้นบนแทน (ภาพที่ 6 ขวา)

กลุ่มช่างเมืองยอง รูปแบบที่รับอิทธิพลมาคือ รูปสิงห์ และหงส์ซึ่งช่างเมืองยองรับอิทธิพลมาจากกลุ่มสิบสอง ปันนา โดยการประดับของหอไตรวัดบ้านหลุก (ภาพ ที่ 7) ได้มีการปรับเปลี่ยนทั้งตำแหน่งที่ติดตั้งและรูปแบบของสิงห์ เดิมกลุ่มช่างเมืองยองจะติดตั้งรูปสิงห์ที่ ข้อฟ้าเรียกว่าข้อฟ้ารูปสิงห์ (ภาพที่ 8 ซ้าย) แต่กลุ่ม

ช่างไทยองประตูปา-บ้านหลุกได้เปลี่ยนมาประดับที่มุม
ของอาคารแทนและเปลี่ยนรูปแบบสิ่งมาเป็นงานพื้น
บ้าน สำหรับข้อฟ้ารูปหงส์มีการประดับที่ชายหลังคา
ลักษณะเดียวกับวิหารหลวงวัดบ้านหัวยาง เมืองยอง
สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาซึ่งมีการบูรณะในปี
พ.ศ. 2500 (ภาพที่ 8 ขวา)

2. **งานประดับตกแต่งอาคาร** รูปแบบอาคารของหอไตรกลุ่มช่าง
ไทยองในเมืองลำพูนส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบทั่วไปที่นิยมสร้างใน
ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ได้แก่ อาคารสองชั้น อาคารปูน อาคาร
ยกพื้นสูง โดยมีส่วนที่เชื่อมโยงกับรูปแบบดั้งเดิมของศิลปะไทลื้อ
คือการประดับตกแต่งอาคารซึ่งรูปแบบทั่วไปจะเปลี่ยนไปตาม
ความนิยมในแต่ละช่วงสมัยตามอิทธิพลจากศิลปะภายนอกที่
เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ยังคงรักษางานศิลปะบางส่วนที่เป็นลักษณะ
เฉพาะซึ่งสืบทอดจากศิลปะไทลื้อในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25
ได้แก่

2.1 ลายวันจ้อจิ้น หรือลายประแจจิ้นเป็นลายประดับที่รับ
อิทธิพลมาจากศิลปะจีน นิยมมากในศิลปะล้านนา ศิลปะ
ลาวและศิลปะไทลื้อช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ลักษณะเป็น
ลายเรียบไม่มีลายดอกแทรก แต่ลายวันจ้อจิ้นที่ประดับ
บานประตูของหอไตรวัดบ้านก้อง อำเภอป่าซาง (อดุลย์ เบ็ญ
กาสิทธิ์ 2542: 367) เป็นแห่งเดียวที่มีลักษณะเฉพาะแตก
ต่างออกไป คือ เป็นลายวันจ้อจิ้นที่มีลายดอกไม้กลมเรียง
แทรกในตัวลายที่มีลักษณะเป็นสวัสติกะแนวเฉียง (ภาพที่
9 ซ้าย) คล้ายกับลายวันจ้อจิ้นที่ประดับชายสังฆาฏิของ
พระพุทธรูปประธานของวัดสันกลางเหนือ อำเภอสันกำแพง

จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นวัดของชาวไทยอง² (ภาพที่ 9 ขวา) เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับลายอ้วนจ้อจั้นในศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออก ที่วิหารหลวงวัดบ้านแสนและวัดบ้านแง็ก เมืองเชียงตุง สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา พบว่าลายที่ประดับผนังหุ้มกลอง³ วัดบ้านแสน เป็นลายดาวสี่แฉก (ภาพที่ 10 ซ้าย) ส่วนหน้าบันของวิหารหลวงวัดบ้านแง็กมีลักษณะเป็นลายดอกไม้ร่วงเรียงในแนวเฉียง (ภาพที่ 10 ขวา) (สิบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ 2560: 107, 111) ทำให้สรุปความเชื่อมโยงและพัฒนาการได้ว่า ลายอ้วนจ้อจั้นแทรกดอกกลมที่ประดับบานประตูวัดบ้านก้อง และประดับชายสังขมาฏีของพระพุทธรูปประธานของวัดสันกลางเหนือ เป็นการพัฒนาของกลุ่มช่างไทยองที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ฝั่งขวาของแม่น้ำปิง บริเวณอำเภอสันกำแพงและป่าซาง ซึ่งสืบทอดความนิยมในศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกที่ไม่มีรูปแบบตายตัวเกี่ยวกับการแทรกลายอ้วนจ้อจั้น ทำให้ลวดลายที่แทรกมีความหลากหลายแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ความเชื่อมโยงที่ชัดเจนอีกอย่างหนึ่ง คือ การประดับสีฟ้าและสีเหลืองที่ลายอ้วนจ้อจั้น และสีแดงที่ลายแทรกดอกไม้กลม ซึ่งพบรูปแบบการประดับสีลักษณะนี้ที่ผนังโค้งคิ้วใต้ชายคาปีกนกของวิหารหลวงวัดบ้านแสนเป็นลายดอกกลมหลากสีในผังสีฟ้า (ภาพที่ 11)

2.2 ลายก้านขดเกี่ยวเป็นผังลายรูปวงกลม การผูกเกี่ยวลายในศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกจะออกแบบปลาย

² จากการสัมภาษณ์นายอนุพงศ์ สุบุญพรหม ทำให้ทราบว่าพื้นที่ดังกล่าวมีทั้งชาวไทยองและชาวไทยเชื้อเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันประมาณ 100 กว่าปี ทำให้มีการผสมผสานด้านรูปแบบศิลปกรรมระหว่างชาวไทยองและชาวไทยเชื้อ

³ หากเป็นผนังเครื่องก่อจะเรียกว่า “ผนังด้านสกัด” แต่ในกรณีของวัดบ้านแสนเป็นผนังเครื่องไม้ จึงใช้คำว่า “ผนังหุ้มกลอง” ที่ใช้กับผนังเครื่องสับแทน

ลายก้านขดให้สอดเกี้ยวออกมาเป็นวงกลม ซึ่งการผูกเกี้ยวลักษณะนี้พบเพียงที่เดียวที่คอกีต⁴ แผ่นใหญ่ของหอไตรวัดแม่แรง อำเภอป่าซางสร้างโดยกลุ่มช่างไทยองป่าซาง ในปี พ.ศ. 2424 (อดุลย์ เบ็ญกาสิทธิ์ 2542: 367) (ภาพที่ 12 ซ้าย) สอดคล้องกับรูปแบบการประดับลายดาวเพดานของวิหารวัดบ้านแสน (ภาพที่ 12 ขวา) ซึ่งประดับรูปนาคและพญาลวงเกี้ยวในผังลายวงกลม โดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่ายุคนอของยาน (สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ 2560: 108) แต่ที่หอไตรวัดแม่แรงได้ปรับเปลี่ยนจากลายนาคเป็นลายพรรณพฤกษาปลายใบอะแคนต์สฟุงลายออกจากแม่ลายดอกตาชะหนดซึ่งเป็นรูปแบบลายพรรณพฤกษาของศิลปะตะวันตกที่ส่งอิทธิพลผ่านทางศิลปะพม่ามาปรากฏในแถบภาคเหนือช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เช่น ลายก้านขดเกี้ยวพุงก้านลายออกจากแม่ลายดอกตาชะหนดคั่นด้วยดอกทานตะวันที่คานลายปูนปั้นของผนังถ้ำโพวินตอง (Po Win Taung Cave) (ภาพที่ 13) จึงอาจอนุมานได้ว่าลายก้านขดเกี้ยวที่คอกีตของหอไตรวัดแม่แรงเกิดจากการนำลายก้านขดเกี้ยวในศิลปะตะวันตกมาผสมผสานกับการวางผังลายก้านขดในวงกลมซึ่งเป็นความนิยมในศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกที่สืบทอดในกลุ่มช่างไทยองจนเกิดเป็นรูปแบบใหม่ขึ้น

2.3 รูปแบบของพญาลวง ลักษณะของพญาลวง⁵ ในศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23

⁴ คอกีต เป็นคำเรียกแผ่นไม้ขนาดใหญ่ที่อยู่ใต้หน้าบันซึ่งอยู่ในตำแหน่งเดียวกับแผงหรือคอสองของหน้าบันในศิลปะไทย โดยคอกีตในศิลปะล้านนาจะประดับเป็นช่องไม้ นิยมประดับแผ่นไม้ยมุมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 และลายพรรณพฤกษาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25

⁵ พญาลวง หรือ “ลวง” อาจเพี้ยนมาจากคำว่า “หลง” หรือ “เล้ง” ในภาษาจีนที่แปลว่ามังกร เป็นสัตว์ผสมด้วยการนำสัตว์ 5 แบบมาผสมผสาน เช่น มังกร นาค กวาง วัว และปลา สันนิษฐานว่ารับรูปแบบมาจากมังกรในศิลปะจีน โดยปรากฏในศิลปะล้านนาและไทลื้อ. ดู วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544), 500–501.

ถึงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นพญาลวงที่มีหงอนสามหงอน ตาโต และหางมีลักษณะคล้ายหางปลาซึ่งรับอิทธิพลมาจาก สัตว์ตระกูลนาคในศิลปะพม่าสมัยนยองยาน (สืบศักดิ์ แสน ยาเกียรติคุณ 2560: 24-25, 28-29 และ 164) พญาลวง ลักษณะนี้พบประดับซุ้มประตูหอไตรวัดป่าเหียง (บ้านกองงาม) อำเภอป่าซาง สร้างโดยกลุ่มช่างไทยองป่าซางเมื่อปี พ.ศ. 2420 (ภาพที่ 14 และภาพลายเส้นที่ 2) เมื่อเปรียบเทียบกับราวบันไดรูปพญาลวงที่พระอุโบสถของวัดบ้านแสน (ภาพที่ 15) ซึ่งใช้เทคนิคการสร้างแบบเดียวกัน คือ การเจาะร่องและฝังกระจกตามจุดต่างๆ ทำให้อนุমানได้ว่ารูป พญาลวงที่ประดับซุ้มประตูหอไตรวัดป่าเหียงเป็นหลักฐาน สำคัญของศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกที่สืบทอด มาจากต้นแบบ

2.4 การสร้างหน้าบัน คอกิดและโก่งคิ้ว⁶ ภายในตัวอาคาร
ภายในอาคารโถงไม้ของหอไตรวัดนางข้าน้อยเหนือหลัง เก้าซึ่งสร้างโดยกลุ่มช่างไทยองป่าซางในช่วงพุทธศตวรรษ ที่ 25 พบว่ามีการประดับคอกิดที่โถงใต้หลังคาหลักและ หลังคาปีกนก (แผนผังที่ 1) ซึ่งเป็นรูปแบบที่ไม่พบในหอไตร อื่นๆ ในจังหวัดลำพูน แต่ใกล้เคียงกับรูปแบบการประดับซุ้ม โถงคิ้วใต้ชายคาของวิหารวัดบ้านแสน เมืองเชียงตุง ซึ่ง มี การประดับที่เสาด้านหน้าฐานชุกชีสำหรับใช้งานแบบเดียวกับห้ายนต์⁷ โดยใช้แบ่งช่วงระหว่างโถงวิหารกับบริเวณที่

⁶ โถงคิ้ว เป็นส่วนฉลุใต้คอกิดซึ่งอยู่ในตำแหน่งเดียวกับสาหร่ายรวงผึ้งในศิลปะไทย มีลักษณะคล้าย กับคิ้วของสตรี

⁷ ห้ายนต์ หรือ “ห้ายนต์” เป็นแผ่นไม้แกะสลักลายพรรณพฤกษามีความกว้างเท่ากับประตู ส่วน ใหญ่ประดับเหนือกรอบประตูห้องของเจ้าของเรือน เป็นเสมือนยันต์ศักดิ์สิทธิ์ที่ป้องกันภัยอันตราย จากภายนอกโดยมาจากพลังของบุรุษ จึงใช้คำว่า “ห้า” ที่หมายถึงอวัยวะเพศชายเพื่อนำมาชม ความชั่วร้ายต่างๆ ไม่ให้เข้ามาในห้องนอน สันนิษฐานว่าพัฒนามาจากโถงคิ้วในวิหาร. ดู พระ บัญญัติประเสริฐ ธิ เชียงใหม่, ห้ายนต์: ศิลปะไม้แกะสลักของชาวล้านนาไทย (กรุงเทพฯ: บันนัสสุ ตีโอ, 2530), 10–11.

ประดิษฐานพระพุทธรูป (ภาพที่ 16 ซ้าย) (เกรียงไกร เกิดศิริ 2549: 20) การประดับคอกกิดของหอไตรวัดฉางข้าว น้อยเหนือดังกล่าวจึงเป็นการประยุกต์รูปแบบมาจากการประดับภายในอาคารของศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออก (ภาพที่ 16 ขวา) นอกจากนี้ ภายในอาคารยังมีการสร้างหน้าบันของช่องอุดปีกนกเพื่อปิดโครงสร้างหน้าหลังคาปีกนกที่ติดกับหน้าบันด้านนอก (ภาพที่ 17 ซ้าย) ซึ่งเป็นรูปแบบเดียวกับการประดับหน้าบันใต้ชายคาปีกนกของวิหารหลวงวัดบ้านแสน (ภาพที่ 17 ขวา) แต่มีการเปลี่ยนตำแหน่ง

2.5 การประดับลายคำที่หน้าบัน เทคนิคการประดับลายคำเป็นรูปแบบศิลปะที่พบทั่วไปในทุกกลุ่มช่าง แต่ส่วนใหญ่มักไม่ประดับลายคำที่หน้าบัน หอไตรที่สร้างโดยกลุ่มช่างชาวไทยของพบการประดับลายคำที่หน้าบันเพียงไม่กี่แห่ง ส่วนใหญ่มีสภาพลบลือน หอไตรวัดทาปลาตุก (ภาพที่ 18 ซ้าย) อำเภอแม่ทาซึ่งสร้างโดยกลุ่มช่างไทยของแม่ทา-เหมืองจี้ในปี พ.ศ. 2495 เป็นหอไตรหนึ่งที่มีการประดับลายคำที่หน้าบันและยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ แต่รูปแบบลายคำที่ประดับไม่ปรากฏมาก่อนในศิลปะพื้นบ้านของชาวไทยองในแถบเชียงใหม่และลำพูน รวมทั้งศิลปะไทลื้อในแถบรัฐฉานตะวันออก แต่สามารถเทียบได้กับการประดับลายหน้าบันของวิหารในศิลปะไทลื้อที่สิบสองปันนาซึ่งต่อมาอาจส่งอิทธิพลให้กับเมืองยองได้ (ภาพที่ 18 ขวา) ซึ่งลายคำหน้าบันวัดทาปลาตุกถือเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจและอนุรักษ์เป็นอย่างดี

จากการศึกษาเปรียบเทียบดังกล่าวสรุปผลได้ ดังนี้

1. รูปแบบศิลปกรรมมีความเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์อย่างชัดเจน แม้จะมีการผสมผสานกับอิทธิพลจาก

ภายนอก แต่ยังคงรูปแบบหลักที่แสดงวิถีชีวิต สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความเชื่อและความศรัทธาทางศาสนา

2. รูปแบบศิลปกรรมของหอไตรกลุ่มช่างไทยของเมืองลำพูนมีความเชื่อมโยงกับศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกทั้งในด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมและการประดับตกแต่ง โดยปรากฏหลักฐานที่อ้างอิงได้ที่หอไตรกลุ่มช่างไทยของ 9 แห่งซึ่งสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 สอดคล้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีการอพยพผู้คนจากรัฐฉานตะวันออกมาเป็นประชากรในแถบลุ่มน้ำปิงครั้งใหญ่
3. แม้จะมีฐานารากทางศิลปกรรมจากแหล่งเดียวกัน แต่รูปแบบที่ปรากฏก็แสดงให้เห็นพัฒนาการของกลุ่มช่างที่มีความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญจนสามารถดัดแปลงรูปแบบศิลปกรรมที่รับมาให้มีโครงสร้างหลักตามต้นแบบ แต่มีรายละเอียดและการสื่อความหมายที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเองได้

การศึกษาเปรียบเทียบอิทธิพลที่ส่งให้กับศิลปกรรมของกลุ่มช่างอื่น

หอไตรในจังหวัดลำพูนที่สร้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 แบ่งเป็น 3 กลุ่มช่างใหญ่ คือ กลุ่มช่างไทยวนซึ่งเป็นคนพื้นถิ่น กลุ่มช่างไทยองที่อพยพมาจากรัฐฉานตะวันออกและกลุ่มช่างบ้านโฮ้งซึ่งเป็นพื้นที่ผสมผสานทางวัฒนธรรมเนื่องจากมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันของไทยวนและไทยอง แม้รูปแบบสถาปัตยกรรมหลักของหอไตรจะแตกต่างกัน แต่ในรายละเอียดได้มีการรับและส่งอิทธิพลให้แก่กันและมีการนำศิลปกรรมที่เป็นลักษณะเด่นของแต่ละกลุ่มช่างไปสร้างสรรค์จนเกิดเป็นรูปแบบใหม่ขึ้น สำหรับศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกนั้นนอกจากส่งอิทธิพลโดยตรงต่อหอไตร

กลุ่มช่างไทยองแล้ว ยังส่งอิทธิพลต่อหอไตรกลุ่มช่างอื่นๆ ที่สร้างขึ้นในพื้นที่ที่มีการกระจายตัวของชุมชนชาวไทยองจากบริเวณลุ่มน้ำกวางแถบเมืองลำพูนและลุ่มน้ำทาในพื้นที่ป่าชางในช่วง พ.ศ. 2380-2445 อันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรและการขยายตัวตามเส้นทางการค้า (แสวง มาละแซม 2560: 158-164, 170) ซึ่งพื้นที่เหล่านั้นส่วนใหญ่มีไทยวนเป็นประชากรพื้นถิ่นอยู่ก่อนแล้ว การติดต่อสัมพันธ์ทำให้ศิลปกรรมของชาวไทยองได้เข้าไปผสมผสานกับศิลปกรรมของกลุ่มช่างพื้นถิ่นในแต่ละท้องถิ่น โดยรูปแบบที่ปรากฏส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นการรับอิทธิพลมาโดยตรงแต่เป็นการเลือกรับรูปแบบบางส่วนมาปรับให้เป็นลักษณะเฉพาะ ซึ่งหลักฐานที่สามารถวิเคราะห์ความเชื่อมโยงได้มีดังนี้

1. การใช้สีนิยมของศิลปะไทลื้อประดับดาวเพดาน พบที่หอไตรวัดดงฤๅษี ตำบลบ้านโฮ้ง อำเภอบ้านโฮ้งเป็นหอไตรกลุ่มช่างบ้านโฮ้ง สร้างในปี พ.ศ. 2461 (อดุลย์ เป็งกาสิทธิ์ 2542: 357) และหอไตรวัดมะเขือแจ้ ตำบลมะเขือแจ้ อำเภอเมืองลำพูน เป็นหอไตรกลุ่มช่างไทยวนเมืองลำพูน สร้างในปี พ.ศ. 2464^๘ กลุ่มช่างที่สร้างหอไตรทั้งสองแห่งได้เลือกใช้สีนิยมของศิลปะไทลื้อ กลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกมาประดับดาวเพดาน โดยวัดดงฤๅษีเลือกใช้สีฟ้าเป็นส่วนกลีบ สีเหลืองเป็นการประดับกลีบแทรกควบคู่กับสีขาวในบางจุด รวมทั้งมีการใช้สีเขียวซึ่งไม่ปรากฏมาก่อนในสีนิยมของศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออก (ภาพที่ 19 ซ้าย) ส่วนหอไตรวัดมะเขือแจ้ได้นำรูปแบบดาวเพดานจากหอไตรวัดดงฤๅษีมาสร้างใหม่และได้เลือกใช้สีนิยมในศิลปะไทลื้อโดยเน้นความเป็นสำนึกนิยม คือ ใช้สีฟ้าแทนท้องฟ้า ส่วนดาวเพดานเน้นสีแดงและสีขาว รัศมีของดาวเพดานมีห้าสี คือ สีแดง สีเหลือง สีขาว สีเขียว และสีฟ้า ซึ่งเป็นการนำสีนิยมของศิลปะ

^๘จากการสัมภาษณ์นายสุทัศน์ มีแจ้ มัคทายกวัดมะเขือแจ้ ซึ่งได้ให้ข้อมูลว่าหอไตรมีอายุได้ 100 ปีแล้ว

ไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกมาใช้ร่วมกับสี่เหลี่ยมจากกลุ่มช่างบ้านโฮ่อง ทำให้เกิดรูปแบบศิลปกรรมที่เป็นเหมือนจุดบรรจบของสีนิยมทั้งสองกลุ่มช่าง (ภาพที่ 19 ขวา)

2. **รูปแบบและการประดับหลังคา** รูปแบบหลังคาในศิลปะไทลื้อกลุ่มช่างรัฐฉานตะวันออกที่ส่งอิทธิพลต่อกลุ่มช่างไทยวนเมืองลำพูน คือ หลังคาซ้อนชั้นแบบไม่มีปีกนกของหอไตรวัดชัยมงคลอำเภอเมืองลำพูน ซึ่งเป็นหอไตรแบบพื้นบ้านเมืองลำพูน สร้างในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ลักษณะที่แตกต่างจากรูปแบบเดิมในศิลปะไทลื้อ คือ หลังคาชั้นล่างไม่สร้างยาวต่อเนื่อง โดยอาจปรับรูปแบบมาจากหลังคาทรงคฤห์แบบที่มีปีกนกของหอไตรกลุ่มช่างไทยวนทำให้ช่วงของหลังคาชั้นล่างไม่ต่อเนื่อง (ภาพที่ 20 ซ้าย) ในด้านการประดับสันหลังคา พบการประดับบราลีรูปกระหนกแทนลายเมฆไหลและปราสาทเพ็องรูปแท่งที่หอไตรวัดมะเขือแจ้ (ภาพที่ 20 กลาง) แทนการประดับบราลีและปราสาทเพ็องในศิลปะไทยตามรูปแบบของหอไตรวัดพระธาตุหริภุญชัยที่เป็นหอไตรแบบวัดประจำเมือง (ภาพที่ 20 ขวา)

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยที่ส่งผลต่อการรับและส่งอิทธิพลทางศิลปกรรมของศิลปะไทลื้อในกลุ่มช่างไทยองต่อกลุ่มช่างอื่นในเมืองลำพูนนั้น นอกจากความโดดเด่นของรูปแบบศิลปกรรม เช่น การใช้สีนิยมและการประดับหลังคาแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับลักษณะเฉพาะของศิลปะไทลื้อในกลุ่มช่างไทยองที่ทำให้ช่างมีอิสระในการสร้างสรรค์รูปแบบศิลปกรรมตามความนิยมเฉพาะถิ่น และสามารถปรับเปลี่ยนตามอิทธิพลที่รับจากภายนอกจนทำให้พัฒนาการของหอไตรในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 มีรูปแบบที่หลากหลายและมีกลุ่มช่างย่อยเกิดขึ้นหลายกลุ่ม

สรุป

จากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมระดับอาคารของหอไตรกลุ่มช่างไทยองในจังหวัดลำพูน กับศาสนสถานไทลื้อในรัฐฉานตะวันออก สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาและพื้นที่ใกล้เคียง มีประเด็นสำคัญที่สรุปได้คือ พบความเชื่อมโยงทางศิลปะและวัฒนธรรมที่นำมาใช้เป็นหลักฐานแสดงความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ของผู้คนในแถบรัฐฉานตะวันออกและกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ได้เป็นอย่างดี ซึ่งหลักฐานที่พบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แม้จะไม่อยู่ในรูปถาวรวัตถุ แต่คุณค่าของหลักฐานที่เกิดจากการสร้างสรรค์ตามคตินิยมในสังคมของกลุ่มชนนั้นได้แสดงข้อมูลทั้งทางด้านกายภาพของพื้นที่ วิถีชีวิต ความเชื่อ ความศรัทธาตลอดจนภูมิปัญญาของผู้คนในสังคม ทำให้เกิดการถ่ายทอดและส่ง ประเด็นสุดท้ายเกี่ยวข้องกับคุณค่าที่ได้จากการศึกษาและการนำมาใช้ประโยชน์ พบว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในช่วงเวลาที่ผ่านมามีได้ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมตามความนิยมของยุคสมัยทั้งในพื้นที่ศึกษาและพื้นที่เปรียบเทียบ การขาดข้อมูล ภาพถ่ายและหลักฐานเปรียบเทียบที่สมบูรณ์อาจทำให้เกิดการสูญหายของประวัติศาสตร์ศิลปะบางส่วนที่สามารถใช้เป็นฐานรากในการศึกษาด้านมานุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ต่อไป มาตรการที่เหมาะสมทั้งในด้านการศึกษาและการอนุรักษ์จึงมีความสำคัญเร่งด่วน

ภาพที่ 1 หลังคาทรงโรงแบบมีคอสองรองรับหรือหลังคาผัดที่หอไตรวัดประดู่ป่า (ซ้าย) และหลังคาของสิมในศิลปะไทลื้อที่วัดปากคาน เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (ขวา)

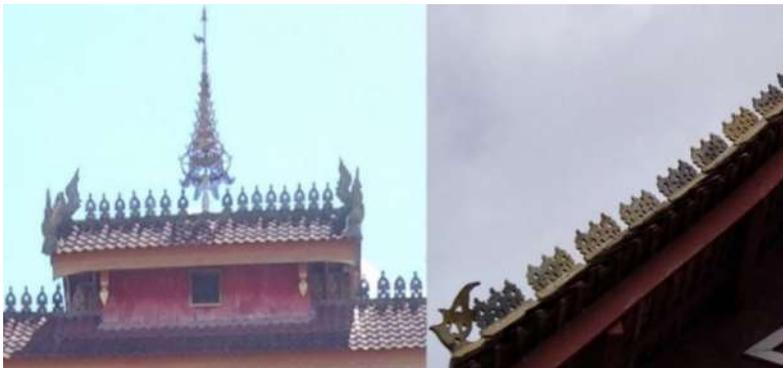
ภาพที่ 2 หลังคาทรงโรงของหอไตรวัดหมูเป็ง ซึ่งประยุกต์โดยใช้อาคารไม้ชั้นบนทำหน้าที่เป็นคอสอง

ภาพที่ 3 หลังคาซ้อนชั้นแบบไม่มีหลังคาปีกนกของศาลาบาตรวัดบ้านแจ็ก เมืองเชียงตุง (ช่าย) และหลังคาซ้อนชั้นแบบไม่มีหลังคาปีกนกของหอไตรวัดหมูเป็ง (ขวา)

ภาพที่ 4 และ ภาพลายเส้นที่ 1 การประดับเครื่องหลังคาตามแบบอิทธิพลจากศิลปะไทลื้อที่หอไตรวัดประดู่ป่า

ภาพที่ 5 การประดับสันหลังคาในศิลปะไทลื้อ เช่น ฉัตรตั้งขนานด้วยเมฆตั้งที่สันหลังคาของวิหารวัดบ้านห้วยยาง เมืองยอง (ช่าย) และเครื่องล้าของลายเมฆไหลที่หลังคาหลักของวิหารน้อยวัดพระธาตุดอมคำ เมืองเชียงตุง (ขวา)

ภาพที่ 6 ซ่อฟ้ารูปนกหัสติลิงค์ที่วิหารน้อย วัดพระธาตุจอมคำ เมืองเชียงตุง (ซ้าย) และซ่อฟ้ารูปนกหัสติลิงค์ที่หอไตรวัดบ้านหลุก (ขวา)

ภาพที่ 7 ซ่อฟ้ารูปสิงห์และหงส์ที่หอไตรวัดบ้านหลุก เป็นซ่อฟ้ารูปสัตว์ที่รับอิทธิพลจากกลุ่มช่างสิบสองปันนาผ่านทางเมืองยอง

ภาพที่ 8 ซ่อฟ้ารูปสิงห์ที่พระอุโบสถ (ซ้าย) และซ่อฟ้ารูปหงส์ที่พระวิหารหลวง (ขวา) วัดบ้านหัวยาง เมืองยอง สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

ภาพที่ 9 ลายอวันจ้อจิ้นแทรกดอกกลมที่บ้านประตูของหอไตรวัดบ้านก้อง (ซ้าย) และชายสังฆาฏิกของพระพุทธรูปประธานวัดสันกลางเหนือ (ขวา) (ที่มา: อณูพงศ์ สุณัยพรหม)

ภาพที่ 10 ลายอวันจ้อจิ้นแทรกลายดาวสี่แฉกที่ผนังหุ้มกลองวิหารวัดบ้านแสน (ซ้าย) และลายอวันจ้อจิ้นแทรกลายดอกไม้ร่วงที่ผนังวิหารวัดบ้านแก๊ก (ขวา) เมืองเชียงตุง

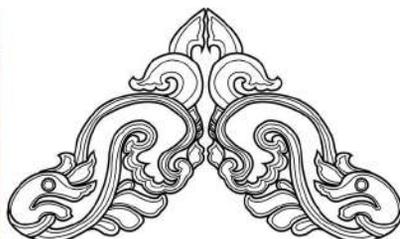
ภาพที่ 11 การประดับลายดอกกลมสีที่ผนังโค้งคิ้วใต้ชายคาปีกนกของวิหารวัดบ้านแสน เมืองเชียงตุง

ภาพที่ 12 การผูกกันลายก้านขดเกี่ยวเป็นผังลายรูปวงกลมที่คอกีตของหอไตรวัดแม่แรง อำเภอบ้านคา (ซ้าย) และลายดาวเพดานที่วิหารพระเจ้าระแงง วัดบ้านแสน ซึ่งวางลายนาคสอดเกี่ยวเป็นผังลายรูปวงกลม (ขวา)

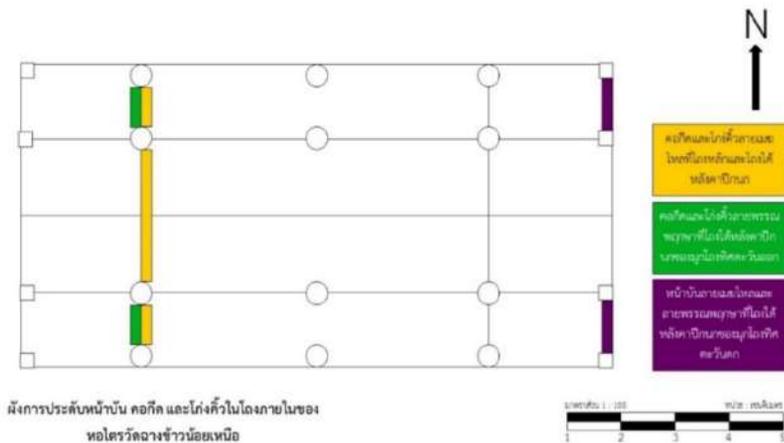
ภาพที่ 13 ปูนปั้นลายก้านขดเกี่ยวพวงก้านลายออกจากแม่ลายดอกตาขะหนดค้นด้วยดอกทานตะวันที่คานของผนังถ้ำโพวินต่อง (Po Win Taung Cave) (ที่มา: เชษฐ ติงสัญชสี)

ภาพที่ 14 และ ภาพลายเส้นที่ 2 พญาลงตัวซ้ายบนซุ้มประตูของหอไตรวัดป่าเหยง

ภาพที่ 15 ราวบันไดรูปพญาลงที่อุโบสถวัดบ้านแสน เมืองเชียงตุง

แผนผังที่ 1 แผนผังการประดับหลายหน้าบันและโค้งคิ้วในโรงอาครของหอไตรวัดจางข้าวน้อยเหนือ

ภาพที่ 16 การประดับโก่งคิ้วได้ชายคาบริเวณเสาเหนือฐานชุกชีในวิหารหลวงวัดบ้านแสน เมือง เชียงตุง (ซ้าย) และการประดับคอกกิดและโก่งคิ้วได้ชายคาของหอไตรวัดนางข้าวน้อยเหนือ อำเภอ ป่าซาง (ขวา)

ภาพที่ 17 การประดับหน้าบันที่ช่องอุดปีกนกด้านหลังของหอไตรวัดนางข้าวน้อยเหนือ อำเภอ ป่าซาง (ซ้าย) และการประดับหน้าบันได้ชายคาภายในวิหารหลวงวัดบ้านแสน เมืองเชียงตุง (ขวา)

ภาพที่ 18 การประดับลายคำที่หน้าบ้านของหอไตรวัดทาปลาตุ๊ก อำเภอแม่ทา (ซ้าย) และการประดับลายคำที่หน้าบ้านของพระอุโบสถแปดเหลี่ยมวัดเชียงแจ้ง สิบสองปันนา (ขวา) (ที่มา: จูเหียงเหวิน และ งามพรรณ เวชชาชีวะ, **ชนชาติไต สถาปัตยกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีในสิบสองปันนา** (เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, 2537), 25.)

ภาพที่ 19 การประดับโทนสีในศิลปะไม้สลักที่ดาวเพดานของหอไตรกลุ่มช่างไทยวนและบ้านโห่ง ซึ่งได้ปรับเปลี่ยนเป็นลักษณะเฉพาะในแต่ละที่ โดยลายดาวเพดานของหอไตรวัดดงฤๅษีได้เพิ่มสีเขียว (ซ้าย) และลายดาวเพดานที่หอไตรวัดมะเขือแจ้ซึ่งมีการใช้สีนิยมของกลุ่มช่างไม้ลื้อและกลุ่มช่างบ้านโห่งร่วมกัน (ขวา)

ภาพที่ 20 หลังคาซ้อนชั้นแบบไม่มีปีกนกของหอไตรวัดชัยมงคลซึ่งรับรูปแบบมาจากหอไตรกลุ่มช่างไทยอง (ซ้าย) การประดับสันหลังคาด้วยปราลี่ลายกระหนกและปราสาทเพื่องรูปแทนรองรับฉัตรตั้งที่หอไตรวัดมะเขือแจ้ (กลาง) และการประดับปราลี่และปราสาทเพื่อองแบบศิลปะไทยประเพณีที่หอไตรวัดพระธาตุหริภุญชัย (ขวา)

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร, ม.ป.ป. **ประวัติหอไตรวัดคงฤๅษี**. ลำพูน: แผ่นป้ายที่จัดทำโดยกรมศิลปากรร่วมกับจังหวัดลำพูน.
- เกรียงไกร เกิดศิริ, 2549. **วิหารวัดบ้านแสน: วิหารร่วมแบบล้านนาพบใหม่กลางป่าเมืองเชียงตุง**. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- โครงการพิพิธภัณฑสถานธรรมชาติและชาติพันธุ์ล้านนา, 2551. **ไทยอง ชีวิต ศรีธธา สล่าแผ่นดิน**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จุลพงศ์ ชันติพงศ์, 2531. **สถาปัตยกรรมในเมืองลำพูนที่ครองนุรักษ์**. ลำพูน: หน่วยงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น.
- จุฬาลักษณ์ และ งามพรรณ เวชชาชีวะ, 2537. **ชนชาติไต สถาปัตยกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไตในสิบสองปันนา**. เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์.
- ชัยวุฒิ บุญเอนก, 2548. “วิหารไทลื้อเมืองน่าน: รูปแบบและคติความเชื่อ.” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชาญคณิต อวารณ์, 2557. “สัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญและประติมานวิทยาทางการเมืองในเขตวัฒนธรรมล้านนา พ.ศ. 2475–2490.” หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย 6 (6): 33–67.
- วรลักษณ์ บุญสุรัตน์, 2555. **ชื่นชมสถาปัตยกรรมวัดในหลวงพระบาง**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศิริศักดิ์ อภิกคัมน์ตรี, 2557. **หอไตรล้านนา**. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยด้านการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ, 2560. **ศิลปะเชียงตุง**. เชียงใหม่: ร้านเจริญปริ้นซ์เอกซ์เพรส.
- แสวง มาละแซม, 2560. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคนยอย้ายแผ่นดิน: การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานของคนยอย้ายในเมืองลำพูน (พ.ศ. 2348-2445)**. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- อดุลย์ เป็งกาลสิทธิ์, 2542. “การศึกษารูปแบบหอไตรในวัฒนธรรมล้านนา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สัมภาษณ์

- พระครูพิบูลพัฒนาพิธาน, 2562. เจ้าอาวาสวัดทาปลาตุก. สัมภาษณ์, 2 สิงหาคม.
- สุทัศน์ มีแจ้, 2562. มัคทายกวัดมะเขือแจ้. สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม.
- อนุพงศ์ สุนย์พรหม, 2564. สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม.